

A gyermek társadalmi érdeklődése.

Írta: NAGY LÁSZLÓ.

A tanulmányozás módszere. Azokat a megfigyeléseket, amelyek anyagul szolgáltak a socialis érzés s az érdeklődés összes többi motívumai hatásainak megállapításához, az 1907. év nyarán, július és augusztus hónapokban végeztem Gödöllőn 10 fiú és 10 leánygyermeken; a 10 fiún július havában, a 10 leányon augusztusban. E gyermekek az »Országos Gyermekvédő Liga« gödöllői nyári konviktusából valók. Mind a fiúk, mind a leányok életkora a 8-14 közötti évekre esett, egy fiúcska kivételével, a ki csak 7-ik évét töltötte be. Ez magyarázza meg azt a körülményt, hogy az itt közölt tanulmány leginkább a tulajdonképpen i (8-14 éves) gyermekkor tevékenységével foglalkozik. Mind a fiúk, mind a leányok általában szegénysorsú szülők gyermekei voltak és kevésbé értelmesek; nagyobb részük falun csak kevés időt töltött, vagy épen semmit. Tehát kitűnő anyagú szolgáltak a kitűzött tétel vizsgálatához. Az eljárás, röviden szólva, abból állott, – hogy a fiúgyermeket elvittem őt előre meghatározott kirándulásra, a közeli tanyákra, pusztákra, falvakba; a leányokkal ugyané kirándulásokat tettük meg. A megfigyeléseket otthon pontosan följegyeztem; mindeniket külön-külön lélektanilag földolgoztam s végül az egészet összefoglaltam. Az összefoglaló dolgozatba a tanulmány kiegészítése végett egyéb megfigyeléseimet is belefoglaltam. Szükséges volt ez abból a célból, hogy az eredményeket fejlődéstan alapon tárgyalhassam.

Eredmények. A socialis érzés a társadalmi közösség érzése. Ez a meghatározás az érdeklődésfolyamatokra alkalmazva: a socialis érdeklődés a társadalmi közösség iránti érdeklődés. A gyermek társadalmi érdeklődése csak lassú, fokozatos, habár nem egyenletes fejlődés eredménye.

A gyermek a három éves korig, az öntudat kialakulásáig, társadalmi szempontból egy érzelmenek, az önzésnek hatása alatt áll. A gyermek csak az iránt érdeklődik e korban, a mi az övé; minden társas viszony kívül áll az ő érdeklődésének körén. Például valamely társaságban a 3 éves gyermek egész valóját az a néhány papirosdarab, az ő »villamos jegyei« kötik le, a melyeket a papiroskosárból összeszedett, s a körülötte levő társas élet jelenségeivel mitsem törődik. A gyermeknek ezt az önzését alig enyhíti a gyermek vonzódása egyes személyek iránt. Ugyanis valamely társaságban a gyermek csak annyiban fogadja el egyes személyek közeledését, a mennyiben azok az ő vagyonát, pl. az előbbi esetben, az ő papirosdarabkát (»villamos jegyeit«) gyarapítják, vagy azokkal való játékában részt vesznek, tehát önzését elősegítik.

Az egyes főlnöttek iránt való socialis vonzódásnál nagyobb hatása van a gyermek socialis érzelmének fejlődésére az utánzásnak. Az utánzás eleinte az önzéstől elszigetelten működik ugyan, de a fejlődés ösztönének olyan nagy erejével hat, miként az önzés. Hatása az önzéssel szemben abban áll, hogy az önzés elszigetelt lényé teszi a gyermeket a társaságban, ellenben az utánzás hozzá kapcsolja egyes személyekhez, azokhoz, a kiket utánoz, legalább arra az időre, a míg az utánzás tart. E kapcsolat hatása lényegesen különbözik az előbb említett önző függésétől, mert ez utóbbi nem növeli a gyermeki öntudat socialis tartalmát, az utánzás azonban bizonyos közös tudattartalmat létesít. Habár a kis gyermek utánzó mozgásai több személyre vonatkozhatnak, ezekből mégsem származhatik társadalmi érdeklődés, csupán egyes személyek iránti vonzódás. De az így létesült személyes kapcsolatok teszik az alapját a társas érzelem kifejlődésének.

A pusztá önzés korszakának, a mely körülbelül az 5 éves korig tart, van még egy jellemző vonása, s ez abban áll, hogy a gyermek a társadalomban a függés érzelménél és valóságánál fogva szenvedő (passivus) helyet foglal el. A gyermek a külső társadalmi hatásokkal szemben csak a védelemre szorítkozik.

Az előbb említett 3 éves fiúgyermektől az ő innen-onnan összegyűjtött papiros darabkát (a »villamos jegyeket«) egy közel 6 éves fiúgyermek el akarta venni. A megtámadott fiúcska a papirosdarabokat markába szorította, a melléhez nyomta,

lehajolt a díványra, majd az anyja ölére és egész testével elfődte a »villamos jegyeket« és visitott. Mitsem törődött a 6 éves gyermek fölhívásával, a ki az elrabolt »villamos jegyet« magasra tartván, így szólt: »Vedd el!« Ő a küzdésbe bele nem ment; a küzdés gondolata iránt egyáltalán nem érdeklődött.

A gyermeket társadalmi szempontból cselekvő (activus) lénynek a társadalmi érvényesülésre való törekvés alakítja át. Ez az érvényesülés szembe állítja egymással az egyenlőket s kifejlődik közöttük a küzdelem tevékenysége. Sajátságos, hogy a küzdelem a rokonszenvi érzelmek előállásának bizonyos tekintetben gátló tényezője, holott a socialis érzelmek kifejlődésének általános és föltétlen indítéka. Ha csak két gyermek is küzd egymással az érvényesülés végett, a küzdelemnek társadalmi háttere van, mert abban egy társadalmi elv érvényesül: a nagyobb erő joga a kisebb fölött. Azonban a gyermek csakhamar arra a tapasztalatra jut, hogy, ha többedmagával küzd együtt, akkor az ő küzdelmének nagyobb sikere van, minek következtében kifejlődik az együttérzés, a közös akarat, a közös gondolat, egyszóval a társas közösségnek bizonyos ösztönszerű megérzése, a mit a két küzdő fél erejének, akaratának szembehelyezése könnyen öntudatossá tesz.

A társas érvényesülés vágyának másik terméke a verseny. A verseny tovább fejleszti a gyermeknek a küzdelemmel megindult társas cselekvőségét. A versenynek tisztább társadalmi jellege van, mint a küzdésnek. A küzdés történhetik pusztán megfogható célokért, a melyekben kevés a társadalmi szempont. Ellenben a verseny célja mindig maga a társadalmi érvényesülés. A versenyzéskor a gyermek oly erőket akar létrehozni, a melyek biztosítják az ő társadalmi elsőségét. A gyermekek versenye igen gyakran két egyénnek a küzdelme ugyan, de a verseny háttérében ott van valósággal, vagy legalább a gyermek gondolatában, az ő társadalma. A gyermek arra gondol, hogy egygyel több, a kit le kell győznie. A győzelem javítja a gyermek helyzetét nem csak az ellenféllel, hanem társaival szemben is. Az elismerés vagy megalázás, a mely a versenyt követi, mindig társadalmi értékű és természetű ítélet. Mindezek a szempontok több kevesebb erővel és világossággal fölvetődnek a versenyzéskor a gyermek lelkében. Kétségtelen tehát, hogy

a versenyzésből ta ár bizonyos tárgyú és irányú társadalmi érdeklődésfolyamatok származnak a gyermek lelkében. Érdeklődik a maga s az ő társai versenyének eredményei és lefolyása iránt, sőt, magasabb fokon, érdeklődik a versenynek erkölcsi tartalma, a jutalom iránt is. A verseny iránti érdeklődés indító erővel és világossággal csak a tulajdonképeni gyermekkorban lép föl.

A küzdelem és verseny által létesült társadalmi élet továbbfejlődésének nevezetes mozzanata a tovább szervezkedés ténye. A szervezkedés a tömegek küzdelméből alakú ki az értelem hozzájárulásával, akár egyesek, akár tömegek küzdenek így együtt, a küzdelemnek mindig van valami meghatározott ez élj a. Mihelyt az együttküzdő gyermekek a célnak világos tudatára jutnak, tovább küzdéskor csakhamar tapasztalják, hogy a tömegben egyesek elszigetelt küzdelme egyesekkel nem vezet sikerre; sőt az ilyen szabadjára hagyott egyéni küzdelem megnehezíti a közös cél világos kialakulását; de a gyermek számtalan tapasztalat alapján érzi azt is, hogy az egyforma cselekvésben mindig több az élvezet, mint a szétszórtban. Ezek a tapasztalatok és érzések arra indítják a gyermektársaságot, hogy a szétszórt küzdelmet szervezze.

A szervezkedés igen fontos lépés a gyermek társas életében, mert tulajdonképen ez szüli meg a gyermek társadalmi öntudatát, a »mi« és a »ti« világos képzetét; ekkor látja az összekötő kapcsokat s az elválasztó korlátokat; tisztázza az egyesek viszonyát az egészhez. Föllép a társas élet fejlődésének egy magasabbrendű tényezője, az egyes alkalmazkodása az egészhez. Bizonyos, hogy ezek a gyermekszervezetek nem állandóak, mert minduntalan áttöri a szervezet korlátait az egyes gyermeknek még mindig hatalmas önzése, önző önérvényesülése; de bizonyos az is, hogy az egyes már érzi a szervezet hatalmát s tapasztalja az önzés káros következményét: a szervezet bukását. Az ilyen tapasztalatok arra indítják az egyest, hogy a közös érdeket és akaratot maguk fölött állónak ismerjék el. Tehát a miként az egyedek akaratából kifejlődött a közakarát, úgy most már a közakarát visszahat az egyénre: a köz tudat az egyed tudatává lesz.

A társas élet tényezőinek hatását lássuk egy példán! Példa gyanánt olyan játékot veszek föl, amely ösztönszerű

indítékok alapján jött létre, természetes módon szervezkedett s, tegyük hozzá, természetes módon is ért véget.

Budapesten a Margit-körút egy részének, az elemi iskolához közel, meglehetősen magas, füves partja van. Tíz gyermek játszott a parton, 10-12 évesek. Idő: 1907. november 25. A játék fejlődése három mozzanatot mutatott.

1. Az első mozzanat abból állott, hogy a gyermekek a parton le és fölszaladgáltak, miközben inkább a lefutást élvezték, mint a fölszaladást. A játék semmi szervezetet nem mutatott. Szaladgált mindenki a maga kedvére. Annyi társadalmi vonatkozása mégis volt a játéknak, hogy a közösen végzett szaladgálás fokozta a kedvet, a hangulatot. Ez az első fokozat az utánzás következtében jött létre a part sugalló (suggeráló) "hatása alatt. Az egész játéknak utánzó jellege volt; egyik azt csinálta, amit a másik. Ez volt tehát az **utánzó fokozat**.

2. Ez így tartott pár perczig. Egyszer csak azt látom, hogy két-két gyermek egymásba kapaszkodik: az egyik a másikat lefelé húzza a parton, a másik ellenáll; az erős küzdés közben egyesek el is buknak. Ekkor már egy másik indíték mozgatta a játékot, a küzdés ösztöne. A játék átváltozása oly gyors volt, hogy részletei alig voltak kivehetők. Úgy látszott, hogy eleinte 1-2 pár küzdött egymással, azután csakhamar az összesek magukévá tették a játékot. Tehát először egy párban ébredt föl a küzdés ösztöne, valószínűleg véletlen összefogódzás következtében. A többibe ennek az egy párnak a példája sugallta bele a küzdést. Ez volt a **küzdélem foka**.

3. A küzdés egy darabig szervezetlenül folyt. Párok összejöttek, szétmentek s mindenik pár külön, magáért küzdött. Ez a jelenet is csak pár perczig tartott, de fokozódó élénkséggel és kiabálással. Egyszer csak azt látom, hogy a játék félbe marad, s az összes gyerekek a part tetejére gyülekeznek s tanácskoznak. Csak hangtöredékeket hallok: »Én leszek fent!« »Nem, én leszek!« »Jó, nem bánom!« A küzdelem szerveződött. Rövid ideig tartó vita után megegyeztek, s a tíz gyermek két ellentétes táborra oszlott, fele fönt, fele lent. Az alul levők egyszerre fölrohantak s igyekeztek a fönt levőket lehúzni. Ez volt a **szervezés foka**.

Csakhamar vége lett a játéknak, mert a dolog komolyra fordult. Egy erős, fejlett fiút a kisebbek letépertek. Ez sértett

önérzetből dühbe borult s egyik társát fölpofozta. Ezzel az eseménnyel szűnt meg a játék. A fiú valószínűleg érezte elkövetett hibájának helytelenségét és következményét, mert szükésesnek látta, hogy társai előtt igazolja magát. Folyton nadrágját mutogatta, azt adván okul, hogy a nadrág besározódott. Én egyáltalán nem tudtam a piszkot fölfedezni a nadrágon. Ebből gondolom, hogy tettének oka a sértett önérzet volt. Ez után a fiúk kisebb csoportokban szétosztoltak, megbeszélve a játék részleteit.

A gyermekeknek e világosan tagozódott társas játéka szembeötlően mutatja az indítéknak, az utánzásnak, a küzdesnek és szervezkedésnek föllépését, hatását és szerepét a gyermekek társas életében. Nyilván látszik, hogy az első két tényező ösztönszerűen hat s a szervezkedés teszi öntudatossá a társas érzést. Bemutatja e példa az e korú gyermekeknek túlságos nagy önzését és önérvényesülvágyát, mint a társas élet állandóságának legnagyobb akadályát. Végűi látjuk e példából azt is, hogy a gyermek már érzi a felelősség súlyát az egészszzel szemben. A köztudatnak már ekkor van az egyedi tudatra bizonyos csekély, visszaható ereje; vagyis van némi erkölcsi értéke.

Habár nincs itt helye annak, hogy a gyermek társas életének és fejlődésének összes viszonyait, ezt az óriási tárgyat, kimerítsük, mind a mellett, hogy némileg is kiegészítsük a képet, meg kell még említenünk a gyermekek (8-15 éves kor) társas életének néhány különösen jellemző vonását. Szükséges ez azért is, hogy a gyermekek társas érdeklődését némileg érthetővé tegyük.

A gyermekek társulásaiban nem a belső tényezők, hanem a külső körülmények döntenek; különösen a hely és ahelyzet szerint társulnak a gyermekek. Például az egy utczában lakók társulnak egymással s versengenek, néha valóságos háborút folytatnak a más utcabeliekkal. Hasonlóan összetartanak^az egy iskolába, vagy egy osztályba járók, de egyúttal versengenek a más iskolába, vagy más osztályba járókkal is; épp %y vannak a falubeli gyerekek a tanyaiakkal, vagy egyik tanya-beli gyerekek a másik tanya nemzedékével. A vallási, nemzeti-ségi különbségek ebben a korban szerepelnek ugyan már a gyermekek társas érdeklődéseiben, de társulásaik létrejöttében

irányadó indítékot nem képeznek. Még kevesebb hatással vannak a gyermekek társulásaira a társadalmi különbségek és a szakfoglalkozások.

A gyermekek az ő közös tevékenységeik elé mindig megfogható célokat tűznek, pl. virágszedést, lepkefogást, géphajtást, fészekzedést, verébvadászatot, czinegefogást, főzést, betyárfogást, lopást és csöszködést. De a leggyakoribb célja a fiúgyermekek társulásainak a csata. A magasabb eszmények, mint az erkölcsi, szépészeti, vallásos és hazafias eszmék csak az ifjak társulásaiban szerepelnek célok gyanánt. Az elvont eszmék a gyermekkor társulásulási érdeklődésének határán kívül esnek.

A nemi különbség fontos tényezője a társulásnak. A kis gyermekek együttes cselekvéseiben a fiúk és leányok minden megkülönböztetés nélkül vesznek részt. De a nagyobb gyermekek (8-15 év) társulásaiból a leányok ki vannak zárva. A 10-12 éves fiú a legnagyobb szégyennek tartaná a leányokkal való játszást labdázást, labdarúgást, katonásdit; ellenben dicsőségnek tartják a leányok játékainak elrontását. A leányokban ez az ellenszenv a fiúk ellen nincs meg. Sőt gyakran tapasztalni bennük a hajlandóságot, hogy a fiúk társulásaiban részt vegyenek. Hangoztatom, hogy 10-14 éves leányokról van szó.

Egy Gödöllő melletti tanyán az erdőben egy fiúcsapat közbőtlen közelében leányok telepedtek le. A fiúk elüldözték őket maguk mellől. A leányok egy darab idő múlva visszatértek s újra barátkozni kezdtek a fiúkkal. Ekkor a fiúk megtámadták, verték, meghajigálták őket, úgy, hogy a leányok kénytelenek voltak menekülni s csak 400-500 lépésnyire telepedhettek le.

A gyermekek társulásaiban fontos szerepet játszik még a rokonszenv érzelve is. A gyakori érintkezés közben kifejlett barátság egyúttal társulásokat is hoz közöttük létre, a melyeket az állandóság jellemez. A társulok közötti személyes rokonszenv erkölcsi vonásokat, tartalmat kölcsönöz a gyermekek társas életének. Erkölcsi kötelességüknek tartják az ilyenek az egymáson való segítséget, a mely az önföladozásig megy.

A mi most már magukat az érdeklődésfolyamatokat különösen illeti, társadalmi érdeklődésről a szó szoros értelmében csak akkor lehet szó, a mikor a gyermek társas öntudata kifejlődött, mert csak ekkorra fejlődik ki a gyermek syntheticus elméje és társas érzéke annyira, hogy a társadalmi élet egyes jelenségeit egybefoglalóan fölfogni s hatásukat önmagán egységesen megérezni képes. Ez a mozzanat rendszeren a gyermekkorba való lépés idején, a 8 éves kor körüli következik be; a közérzés akkorra alakú ki. A kisedkorban, mint láttuk, az együtt cselekvéseknek és versenyeknek csak bizonyos ösztönszerű hatásáról lehet beszélni. Csak a gyermekkorban fejlődik ki a gyermekben az érdeklődés a saját maga, a más gyermekek és a fölnöttek társas életének jelenségei iránt. Lássuk ezeket egyenként!

A három érdeklődésirány közül a legerősebb a gyermek érdeklődése a saját társas életének jelenségei iránt, a mi természetes, mert a saját társas cselekményeiben közbötlően, subjective érdekelt fél. Sőt az érdeklődés indítékai között talán nincs egy sem, a mely oly mértékben lekötne a gyermek lényét, mint az Ő társas tevékenységei. Könnyen meggyőződhetik erről az, aki egy-egy gyermekcsapat társas játékát megfigyeli. Már messziről hallja az ember az élénk lármát, hangos kiabálást, a mely a gyermekek társaságát jellemzi. Közel érve pedig tapasztalhatjuk azt a rendkívüli érdeklődést, amelylyel játéuknak minden mozzanatát kísérik. »Ide a labdával!« »Dobd ki!« »Nekem dobd!« »Hamar, szaladj!« »Ne menj ki!« »Gyere vissza!« »Bukjál le!« »Szorítsd!« »Megvan!« »Éljen!« Ilyen kiabálások hangzanak pl. a labdajáték alkalmával. A gyermek se nem hall, se nem lát egyebet, mint az ő társas játékát. Egész világa az a kis kör, amelyben az ő cselekvése folyik; egyébbel nem törődik. Ez valósággal egy kis elszigetelt társadalom a nagy társadalomban.

Ha az utcákon, tereken járunk-kelünk^ minduntalan találkozunk gyermek-csapatokkal. A fölnöttek közömbösen haladnak el mellettük, észre sem veszik őket, a fölnötteket nem érdekli a kicsinyek játékúzése. Egészen másként viselkednek a gyermekek a játszó csapatokkal szemben. Már a harmadik utczából meghallják lármájukat s messziről fölfedezik a játszó gyermekcsoportot. Hozzájuk érve, nem tud az idegen gyermek anélkül

tovább menni, hogy egy kissé meg ne nézze, mit csinálnak a gyerekek. Valami húzza őt, a minék nem tud ellentállani. Csak hamar elkezd bekéredzkedni a játékba, vagy erőszakosan követeli a beállást s csak, mikor már kijátszotta magát, megy tovább dolgára. Ilyen a gyermek magaviselete a gyermek-társaságokkal szemben. Társadalmi érzéke már megvan, de az érzések szabályozatlanok, szabadon nyilatkoznak, s a társasjáték ingere ellenállhatatlan erejű érdeklődést támaszt lelkében; s a gyermeknek érdeklődése a más gyermekek társas cselekményei iránt még több igazsággal bizonyítja a gyermek társadalmi érdeklődésének erejét, mint a saját társas cselekménye iránt való figyelme, mert több benne a tárgyilagos tartalom. Ez az oka annak, hogy a főnti jelenet az utczákon, tereken, mindenféle formában minduntalan ismétlődik.

Csak figyeljük meg s látni fogjuk, hogy, ha például télen három gyermek összeáll s elkezd »jeget csinálni«, pár pillanat múlva nem hárman vannak, hanem sokan; egy részük csak áll és néz, a többi már csúszkál; majd azok is bátorságot kapnak s beállanak a sorba. Érdekes, hogy a gyermekek rendszeresen nem bányák a jövevények betolakodását, mert minél többen vannak, annál vigabban megy a dolog.

Érdekes a jövevények szerepe a gyermekek zárt szervezettű társas-játékaiban, egyes labda-játékokban, mint a kis és nagy métában, a labdarúgásban. Ezek ott lábatlankodnak a játékosok körüli s feszült figyelemmel, egyúttal irigységgel kísérik a játék mozzanatait, a labda futását. Nem juthatnak be a játékba, de egész törekvésük oda irányú, hogy valami módon jusson belőle nekik is. Az övéké a félre guruló labda. Ezt elfogják s visszaadják, vagy behajítják, vagy rúgnak rajta egykettőt. Igen sok gyermektársaságot láttam már, a mely nem veszi ezt sérelemnek; egészen természetesnek találja. A gyermek-társadalomnak egészen sajátos képe van, a mely elütő a fölnöttekétől: a kiforratlanság jegyeit hordja magán.

Nem kevésbé érdekes vonások vannak a gyermek érdeklődésében a fölnöttek társadalmának élet jelenségei iránt. A gyermeknek a gyermekek társas élete iránt nyilvánuló érdeklődéséről azt mondhatjuk, hogy azt ez életnek minden jelensége érdekli; a fölnöttek társadalmi életével szemben nem állíthatjuk ezt. Annyi igaz ugyan, hogy a föl-

nőttek társadalmának jelenségei általában élénken érdeklík a gyermekeket, de a különböző jelenségek nem egyenlő mértékben.

A fölñóttek társadalmának főleg azok a jelenségei érdeklík a gyermekeket, a melyek elegendő érzékleti anyagot szolgáltatnak, tehát a nagy külsőségekkel összekötött jelenségek. Ilyenek az utczai csoportosulások, menetek, vásárok, sportversenyek, komédiák, czivakodások, katonai gyakorlatok, parádék. Ellenben pusztán az elmét foglalkoztató jelenségek, a gyűlések, értekezletek, ünnepélyek, bármily érdekesek és fontosak is azok a fölñóttekre nézve, ha csupán szónoklatokból állanak, unalmasak a gyermekeknek. A 12 éves gyermek a bandával elvonuló katonaságot nem cserélné el a tudományos akadémia összes gyűléseiért.

Érdeklík továbbá a gyermekeket a fölñóttek társadalmi életének azok a jelenségei, a melyek képzéletét foglalkoztatják.

Ilyenek a nagy küzdelmet kifejező események, egyesek vagy tömegek küzdelmei, akár erkölcsös, akár bűnös cselekedeteket foglalnak magukban. Ilyenek a háborúk, nagyobb hatású bűnesetek, kivégzések, rémdrámák, öngyilkosságok, híres korcsmai verekedések. Hogy a gyermekeket a nagy társadalmi életből leginkább a küzdelmek érdeklík, bizonyítja az a példa is, hogy az iskolai életből a gyermek a maga játékaiban többnyire csak a büntető tanítót utánozza. Ennek oka, hogy a gyermek társadalmi fölfogásába leginkább a küzdelmek illenek bele s ezek az események alkalmasak, hogy az ő képzeletét élénk működésre ragadják. A képzeletre ható erő arra indítja a gyermeket, hogy az ilyen eseményeket társas játékaiba foglalja. A gyermekek társas játécai hű tükröi a nagy társadalom iránti érdeklődésüknek. Ők rendszeren a világ hatásos eseményeit játszó el társaságaikban. Az eseményeket játék közben a maguk társadalmi fölfogása szerint egyszerűsítik, képzeletükkel átalakítják, kiszínezik, megjelenítik s a jeleneteket egy hős körű csoportosítják, egyszóval drámává alakítják. A leányok igen gyakran a családi élet jeleneteit adják elő játékaikban.

Az eddig tárgyalt esetekben a társadalmi érzélem közbötlénül hozta létre az érdeklődést, vagyis közbötlén ok gyanánt szerepelt. Származnak azonban a gyermek életében oly társadalmi érdeklődések, amelyekben a folyamatot más indíték hozta létre; a társadalmi érzélem csak mint másodlagos

ok szerepel. Ez esetekben az utólag életre kelt társadalmi érzélem csak mint a más ok által támasztott érdeklődés erősítője és fejlesztője hat. Ez a hatás azon a törvényen alapú, hogy együttműködés növeli az érzelmet.

Gödöllőn az utcán egy 8 éves fiú elkezd forogni. Eközben odakiáltja társának: »Gyere szédülni!« Miért kívánta ezt? Mert az együtt szédülés több élvezetet nyújt, mint az egymágában való szédülés. Valóban szükséges volna kikutatni, hogy az együttcselekvés az összeadás, a szorzás vagy hatványozás művelete szerint fokozza-e az érzelmet. Az ily törvény a néplélektannak alapvető törvénye lenne.

A társadalmi érdeklődésnek másodlagos származású formája előfordul a társas érzés ösztönszerű és öntudatos fokán, az emberi élet minden korában. A különbség a gyermeki és a felnőtt kornak e fajtájú életjelensége között legföljebb az, hogy a gyermeki korban az együttcselekvés vonzó ereje főleg a külső cselekvésekben van meg; a felnőtt korban pedig a belső lélekfolyamatokat tartja hatalmában.

A gödöllői nyaraló-telep fiú- és leány-gyermekei között minduntalan lehetett tapasztalni az együttcselekvés, illetve a társas érzés érdeklődésfokozó hatását. A fiúk lepkefogása akkor ment élénken, mikor mindnyájan üzték. A leányok virágszedésének élénkségét is fokozta a közös cselekvés. Általában, ha az egyik gyermek elkezdett valamit csinálni, a többi is utána csinálta a nélkül, hogy a cselekvés okának utána jártak volna. Ha egy gyermek valamit szemlélni kezdett, a többi is csatlakozott. A nagyobb föladatakhoz mindenkor társultak. A fiú-gyermekek egy távolabbi tó megtekintésére együtt mentek el. Ha együtt voltak a gyermekek, cselekvésükhöz rendszeren többes számot használtak: »Hajtsuk a gépet!« »Adjunk neki enni!« »Tépjünk füvet!« »Menjünk!« stb.

A társas érdeklődés legfőbb hatása a gyermekekre abban áll, hogy előkészíti őket a jövő társadalmi életre. Ebben a tekintetben nem versenyezhet vele az oktatás, mert a társas élet közbötlen indít a társas cselekedetekre. A társas érdeklődés a legfontosabb tényezője a gyermek társadalmiasodásának. A társas érdeklődésnek másik nagy fontosságú hatása az erkölcsiség fejlesztésében áll, mert a gyermekek társas életében már az összes erkölcsi viszonyok előfordulnak valame-

lyes egyszerű, kezdetleges formában. A társas életnek az erkölcsi hatásával sem versenyezhet az elméleti oktatás; mert a társas életben a keletkező erkölcsi érzelem azonnal cselekvéssé változik. A gyermektársaság hathat erkölcsileg úgy helyes, mint helytelen irányban. Ez a hatás teljesen esetleges; függ a gyermektársaság vezéreitől, egyes egyéneitől s a külső körülményektől, tehát attól, hogy mit ragad ki éppen az a gyermekcsapat a nagy társadalom életéből. A gyermektársaság nevelheti a gyermeket jóvá vagy gonosszá. Ezért sehol sincs annyi szükség a helyes nevelői beavatkozásra, mint a gyermek társaséletének fejlesztésében.